

ВІДГУК
доктора юридичних наук, професора
Луцького Романа Петровича
на дисертацію Кельмана Ростислава Михайловича
на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та
практичні аспекти»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність тематики дослідження. У ХХІ ст. аксіомою є необхідність створення в державі умов, які б максимально сприяли людині у вільному розвитку її особистості та, одночасно, забезпечували б на належному рівні безпеку, правопорядок та законність. Рівень політичної, економічної, соціальної та духовної свободи кожної людини, ступінь їх гарантування є визначальними у сучасному демократичному державотворенні, розбудові правової держави та громадянського суспільства. Органи публічної влади зобов'язані постійно шукати і підтримувати розумний баланс прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави з метою забезпечення загального блага та поступального політичного, економічного, соціального, культурного, духовного та іншого розвитку країни.

В Україні як цивілізованій європейській державі, в якій визнається і діє принцип верховенства права, правовий порядок має ґрунтуватися на демократичних засадах, відповідно до яких: ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; втручання у здійснення існуючих прав і свобод людини може бути здійснено лише відповідно до закону, воно має переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

Зазначені засади є підтвердженням того, що надаючи людині певні права і встановлюючи межі прав, покладаючи обов'язки, забороняючи конкретні дії,

закон з їхньою допомогою розмежовує сферу особистих бажань і прагнень, виходячи з інтересів суспільства.

Права й свободи людини і громадянина є пріоритетними, але вони не є абсолютними і безмежними. Для підтримання стабільності в країні, забезпечення умов для існування кожного індивіда і поступального розвитку необхідна адекватна наявним умовам система обмежень прав і свобод.

Чіткий розподіл функціональних повноважень держави між певними різновидами її органів – на основі встановлення для кожної з них таких обмежень, які утримуватимуть законодавчі, виконавчі, судові органи, а також посадових осіб на всіх рівнях у конкретних межах (принцип розподілу влади). Отже, йдеться про систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове впорядкування суспільних відносин, реформування системи виконавчої влади та вдосконалення судової системи, що триває в країні, відтак визначення статусу державних і муніципальних органів і повноваження посадових осіб. За обсягом, чіткістю нормативного закріплення та якості реалізації правових обмежень у цій сфері багато в чому залежить ефективність здійснення політичної влади, законність ухвалення управлінських рішень і гарантованість дотримання прав людини.

Отже, у цьому контексті науково-теоретичного й практичного значення набуває ґрунтовне дослідження вагомих інструментів соціального управління, з-поміж яких виділяється правове регулювання. Одним із визначальних й ефективних чинників цього механізму є заборони та обмеження у праві.

На сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових заборон. Це пояснюється інтегративним, узагальненим характером категорії, що розглядається. Але оскільки вона широко використовується в законодавстві на всіх рівнях й у правовій науці, то існує необхідність уточнення значення цього поняття.

Дисертант цілком обґрунтовано розпочинає свою роботу з підрозділу 1.1, «Заборонно-обмежувальна проблематика – актуальний предмет студій у сучасному правознавстві» присвяченого встановленню стану дослідження проблеми, якій присвячена його праця, в спеціальній літературі. Вона не лише

констатує наявність, але й розкриває зміст низки положень, які, попри десятилітні обговорення, не знайшли одностайного вирішення чи не вирішені взагалі (с.30-49 дисертації).

Усі зазначені обставини свідчать про необхідність вироблення єдиного підходу до розуміння сутності, ролі та умов ефективності застосування правових заборон на всіх рівнях, а отже, і необхідності їх повного та всебічного аналізу.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень самої дисертації і наукових публікацій дисертанта відповідає встановленим вимогам щодо такого роду наукових робіт.

Сказане підтверджується ще й тим, що обраний напрямок дослідження базується на відповідних державних програмах (с.23-24).

Щодо наукового рівня дисертації то варто зазначити, що Кельман Р.М. зосереджує увагу, на збалансованості, співмірності публічних (зокрема, державних) інтересів та інтересів окремої особи в разі виникнення потреби в заборонному обмеженні повноти навіть її конституційно гарантованих прав. Власне кажучи, такі здебільшого зумовлені обмежувальні заходи мають бути адекватними конкретній ситуації, що потребує оптимального підходу, тобто перебуває у прийнятному співвідношенні до важливості значення основного права.

Автором, на підставі наукового аналізу виокремлено основні цілі запровадження правових заборон і обмежень у будь-якому суспільстві, і стверджується, що на кожному етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. У правовій державі ці юридичні засоби покликані забезпечувати безперешкодний рух інтересів суб'єктів до цінностей, гарантувати їхнє законне і справедливе задоволення. Вони слугують узгодженню інтересів суб'єктів правовідносин, підтриманню стабільності та правопорядку, виходячи з принципів справедливості, гуманізму, законності та демократії.

На належний науковий рівень дисертанта вказують його публікації. У 27-ми наукових публікаціях повністю відображені основні результати дисертації

(12 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття проіндексована у даних Scopus, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, а також 13 тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах, які констатують апробацію результатів дисертації).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. На основі вивчення вказаних вище матеріалів та керуючись зазначеними критеріями, офіційний опонент приходить до таких висновків. Новизна результатів, представлених в дисертації, поданій на захист, та публікаціях Р.М. Кельман, може бути оцінена з урахуванням актуальності проблеми, обраної для дослідження, оцінки того, як висвітлені відповідні положення в літературі та які з них продовжують залишатися дискусійними чи, взагалі, не вирішеними, що дійсно нового вніс автор у відповідну галузь науки та сферу практичної діяльності. Оцінюючи актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження, не можна не згадати того, що окреслена важлива теоретико-прикладна проблематика правових заборон як методу правового регулювання або навіть правового інструменту, досліджувалася та висвітлювалася ще з часів формування держав. Відтак, низка питань залишається об'єктом дискусій і потребує подальшого вивчення.

Особливий поштовх і для теоретичних досліджень, і для розвитку правозастосовної практики (щодо заборонно-обмежувальних меж) дали події російсько-української війни та її «гострої фази» починаючи з 24 лютого 2022 р..

Важливим є і міжнародно-правовий аспект проблеми, обумовлений необхідністю гармонізації українського законодавства з вимогами відповідних міжнародно-правових актів. Особливо це актуально в умовах необхідності виконання Україною зобов'язань, прийнятих у зв'язку з набуттям статусу кандидата в члени ЄС. Крім того, існує і потреба узгодження дій вітчизняних правоохоронних органів та судів із рішенням зарубіжних юрисдикційних органів, що можливе лише на ґрунті єдиних підходів щодо ряду основоположних питань (передусім захист сфери свободи людини від надмірного втручання держави, до визначення меж їх обмеження слід

підходити особливо виважено, залишаючи якомога менше простору для вільного розсуду держави, її органів та посадових осіб). Вказаний аспект також важливий для аналізу.

Таким чином, злободенність дослідження зазначеної проблематики обумовлена цілим рядом факторів, які загалом достатньо висвітлені у вступі до дисертації Р.М. Кельмана та впливають із усього змісту його праці.

Подана на захист праця, як засвідчено інформаційно-довідковими джерелами, є першим в українському правознавстві комплексним аналітичним дослідженням сутності таких науково маловивчених категорій – «правова заборона» і «правове обмеження», які використовуються як у теорії права, так і на практиці.

У цьому сенсі об'єктивне визнання отриманих автором особисто найвагоміших результатів, що певним чином претендують на новаторську наукову новизну, зводиться до того, що:

уперше:

- запропоновано авторський понятійно-категоріальний апарат: дано визначення термінів «правова заборона» і «правове обмеження»: здійснено на новаторських засадах формулювання зазначених термінів як методу правового регулювання, під яким розуміється використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта правовідносин та покликані на основі встановлення обмежень або чітких меж використання прав та свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме реалізацію прав зазначених суб'єктів;

- запропоновано комплексний нормативний підхід до формулювання вимог допустимих правових обмежень, що передбачає наявність необхідної легітимної мети, яка полягає у захисті прав інших осіб, суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі тощо; у підтримці балансу між суспільною необхідністю й інтересами носія права;

- підтверджено важливість урахування співвідношення названих категорій, правозастосовний потенціал яких практично тотожний, оскільки вони встановлюються з урахуванням конкретної ситуації для досягнення однієї

і тієї ж мети, а також визнані передумовами інтеграції законодавства України, яке все більше адаптується до законодавства інших європейських країн через загальнолюдські цінності – демократію, права людини, верховенство права.

Рецензент підтверджує новизну одержаних результатів і в тій частині, яка стосується удосконалення положень, які вже висвітлювалися у публікаціях та виступах інших українських та зарубіжних авторів. А саме, щодо: - наукового обґрунтування доцільності застосування правових заборон у відносинах, що виникають на міждержавному рівні та покликані забезпечити внутрішню правову й загальну безпеку громадян та держави.

Загалом елементи наукової новизни сформульовані доступно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають встановленим вимогам (с.26-28).

Результати дисертаційного дослідження, в тому числі ті, що відзначаються науковою новизною, повною мірою висвітлені у достатній кількості наукових публікацій (с.14-19).

Рецензент не поділяє чи, принаймні, сумнівається в правильності окремих з положень, які підтримує чи розвиває дисертант (про що згодом у цьому відгуку), що ніскільки не заперечує новизну і наукову цінність положень цієї дисертації. Констатую, що в роботі є безумовно теоретично цінні та практично значимі позиції, які теж становлять наукову новизну, але які автор дисертації не виокремив як такі. Серед них відзначу, зокрема, пропозиції щодо вдосконалення чинної Конституції України, що більш детально буде сказано у моїх зауваженнях).

Шкода тільки, що вони не систематизовані та не набули форми окремих пропозицій для законодавця.

Положення, які є новими та виносяться на захист, не лише подані в рецензованій дисертації та публікаціях автора, але й належно верифіковані за рівнем новизни. Серед них правильно та підставно виділені ті, що сформульовані вперше у вітчизняній науці, які становлять удосконалення раніше висунутих ідей, а які є їх подальшим розвитком.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова

обґрунтованість положень та висновків зумовлена насамперед раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційної роботи. Методологічну основу дослідження становить система концептуальних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково – пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності.

Обґрунтованість наукових положень дисертації також зумовлена емпіричною базою, широким переліком використаних наукових праць, наукової та навчальної літератури, чинних нормативно-правових актів, а також чинні й міжнародно-правові документи, ратифіковані в Україні.

Наукова обґрунтованість репрезентованих результатів засвідчується чітким та правильним визначенням автором роботи об'єкта та предмета дослідження. *Об'єктом дисертаційного дослідження* є вплив механізму правового регулювання на основі правових заборон та правових обмежень на упорядкування суспільних відносин. *Предметом дослідження* є правові заборони як метод правового регулювання.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту 182 сторінки. Список використаних джерел розміщений на 28 сторінках і містить 317 найменувань.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційна робота Р.М. Кельмана є першим в українській науці теорії та історії держави і права комплексним дослідженням встановлених законодавством правових заборон й обмежень, які постають важливими чинниками регулювання відносин у суспільстві і спрямовані на стримування, а також на попередження деструктивної діяльності та підтримання балансу інтересів. Надаючи людині певні права і встановлюючи межі прав, покладаючи обов'язки, забороняючи

конкретні дії, закон з їхньою допомогою розмежовує сферу особистих бажань і прагнень, виходячи з інтересів суспільства.

У вступі дисертації зазначено мету дослідження (ст. 23), що полягає в аналітичному з'ясуванні сутнісних підстав теоретико-методологічного і нормативно-прагматичного використання поняттєвих категорій «правова заборона» і «правове обмеження» у сучасному українському правознавстві і на цій основі напрацювання рекомендаційних пропозицій щодо застосування отриманих результатів у законотворчій та правозастосовній діяльності.

Вказана мета дослідження чітко підкріплена добре сформованим списком завдань, які послідовні, логічні, опис їх вирішення становить зміст розділів дисертаційної праці. Це дає підстави стверджувати, що вони розкривають суть теми дослідження, і знайшли своє тлумачення у висновках, що узагальнили їх виконання.

Щодо оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності то, дисертант цілком справедливо зазначає, що проблематика методології у дослідженнях заборонно-обмежувальних засобів як методу правового регулювання не існує автономно, вона тісно переплітається з питаннями загальноправової методології, що розглядається, зазвичай, як теорія наукового пізнання, система методів, підходів і засобів пізнання або вчення про них. Але як видається, це більш складне й багатогранне явище, адже охоплює не лише методи пізнання та вчення про них, а й методологічні принципи (відправні ідеї), у відповідності з якими має здійснюватися вибір підходів і методів. Особливе значення при цьому має світогляд, як цілісна сукупність домінантних уявлень про світ, місце і роль у ньому людини, а також відповідних переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій пізнавальної та практичної діяльності людей. Тому використання універсальних, цивілізаційних, правосімейних, національних принципів, на яких будується дослідження категорії заборони як методу правового регулювання, їхня інституціалізація, безперечно, становить значний теоретико-практичний інтерес і стимулює подальші наукові дослідження у цій царині та певною мірою створює обмеження суб'єктивного впливу на процес застосування правових заборон та обмежень відповідними державними

інституціями.

Підтверджено, що специфіка дослідження проблем заборони як методу правового регулювання дає підстави розглядати методологію як сукупність дослідницьких процедур, технік і методів, у тому числі й прийомів збирання та опрацювання нагромаджених даних. Таке її розуміння гарантовано сприятиме отриманню максимально об'єктивних результатів здійсненого дослідження (підр.1.2).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці. Теоретична та практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані й обґрунтовані у дисертації висновки та пропозиції сприятимуть подальшому теоретичному обґрунтуванню розглянутих категорій, а також поглибленню знань про правові заборони та обмеження загалом. Наукові здобутки орієнтують на практичне застосування:

- у науково-дослідній сфері – для подальших поглиблених наукових досліджень сучасного стану та розвитку використання правових заборон у механізмі правового регулювання суспільних відносин;

- у законодавчій сфері – для закріплення та формулювання нових форм правових заборон у різних сферах права задля зміцнення правового стану держави;

- у практичній юридичній діяльності – для доповнення й корегування наявних нормативно - правових актів, що містять правові заборони та обмеження (акт впровадження Вищої ради правосуддя);

- у навчальному процесі – для підготовки лекцій, семінарів, спеціальних курсів, а також практичних занять із загальнотеоретичного правознавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25. 09. 2024 р. № 147-оп; акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 30. 09. 2024 р. № 50).

Дисертація загалом є завершеною працею, структура якої є оптимальною, логічною, відповідає встановленим вимогам, дає змогу отримати цілісну уяву

про правові заборони та обмеження як чинників регулювання суспільних відносин у суспільстві.

Дисертація відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Оформлення дисертації та анотації відповідає тим вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених автором завдань дослідження. Результати дисертаційного дослідження мають наукову цінність і важливе значення для подальшого розвитку загальнотеоретичного правознавства.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація не містить порушень академічної доброчесності. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею. У дисертаційній роботі немає текстових запозичень, використання ідей інших авторів без посилання на джерела. Дотримані усі норми законодавства про авторське право.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Кельмана Р.М., водночас вважаємо за необхідне відзначити, що за її змістом (як і за змістом будь-якого дослідження такого рівня), виникають певні зауваження та побажання. Багато в чому це зумовлено тим, загальнотеоретична юридична наука, переживає нині складний і суперечливий період своєї історії. Одним з першочергових напрямів на цьому шляху має стати переосмислення предметного поля відповідної навчальної дисципліни. Властиво цілком логічним є дослідження збалансованості, співмірності публічних (зокрема державних) інтересів та інтересів окремої особи в разі виникнення потреби в правовій забороні та обмеженні її прав. Тому окремі положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором за результатами відповідного дослідження, виглядають, на наш погляд, дещо дискусійними або такими, що потребують додаткової аргументації.

1. Змістом законотворчості є гарантія і реалізація прав, свобод людини за розумним обмеженням влади. Також слід пам'ятати, що обмеження прав людини — це лише крайній засіб, основним завданням законодавця та

нормозастосовувача є забезпечення прав і свобод особистості, а не їхнє утискання.

Представлена праця недостатньо висвітлює проблему гарантій правових обмежень. Тому під час публічного захисту варто акцентувати увагу на гарантіях правових обмежень?

2. На основі аналізу наукових джерел автор констатує, що процес виміру й оцінки ефективності правових обмежень є доволі складним та різноплановим, оскільки має враховувати чимало показників і критеріїв, включати використання різноманітних методів та інструментів залежно від низки факторів, що зумовлюють його спрямованість (підр.3.2 с.164-186).

На наше переконання, якщо ми ведемо мову про процес, то має бути певний порядок його здійснення, який складається з етапів та стадій, відповідних процедур, вчинюваних на них тощо. Викладене нашою думкою про те, що у наявних наукових джерелах, розкриваючи питання виміру й оцінки ефективності права, вчені, по-перше, не відокремлюють критерії виміру від критеріїв оцінки ефективності й дієвості права, по-друге, не розмежовують та не характеризують критерії виміру й оцінки ефективності права окремо від критеріїв виміру й оцінки дієвості права, по-третє, не розмежовують та не вивчають етапи й порядок проведення виміру ефективності й дієвості права окремо від етапів і порядку їх оцінки, по-четверте, не надають належну характеристику критеріям ефективності й дієвості права.

З цього приводу аргументуйте свою позицію щодо критеріїв ефективності правових обмежень?

3. Досліджуючи зазначену проблематику, дисертанту слід було б акцентувати увагу на принцип законності щодо заборон та обмеження прав і свобод громадян, як спеціального критерію застосування цієї міри. Комплексна і методично правильна реалізація такого підходу є можливою на підставі розгляду принципів положень вчення про законність як фундаментальної категорії всієї юридичної науки і практики, рівень і стан якої служать головними критеріями оцінки правового життя сучасного цивілізованого суспільства. Передумовою законності є об'єктивна потреба будь-якого

суспільства уникнути катаклізмів і зберегти свою цілісність, що багато в чому забезпечується юридичними правилами поведінки людей, які є загальнообов'язковими для всіх і сприяють нормальному функціонуванню соціального організму.

4. В умовах зростання кількості збройних конфліктів та застосування новітніх видів зброї масової поразки, включаючи невинне застосування держави-учасниці повинні не тільки дотримуватися зобов'язань, а й змушувати інші держави дотримуватись відповідних угод за будь-яких обставин. Тому, видається у зазначеній науковій розвідці варто було б, розглянути обмеження та заборони застосування окремих методів і засобів ведення війни в сучасному світі?

5. Констатую, що в роботі є безумовно теоретично цінні та практично значимі позиції, які теж становлять наукову новизну, але які автор дисертації не виокремив як такі. Серед них відзначу, зокрема, пропозиції щодо вдосконалення чинної Конституції України (щодо необхідності внесення змін до статті 24 щодо виокремлення такої ознаки заборони дискримінації та обмеження прав і свобод людини і громадянина, як інвалідність особи).

Потім, проаналізувавши зарубіжний досвід (у тексті дисертації пропонується визначення переліку підстав обмеження та внесення змін до статей 29 та 33 Конституції України, до статей 55 Конституції України щодо закріплення принципу недопустимості обмежувати право людини на ефективне відновлення її прав компетентними судами вразі порушення її прав, свобод чи законних інтересів).

Шкода тільки, що вони не систематизовані та не набули форми окремих пропозицій для законодавця.

Однак, наведені зауваження жодною мірою не зменшують цінність рецензованої наукової праці.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Кельмана Ростислава Михайловича на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» є завершеною комплексною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові обґрунтовані

результати. Вона відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Положення та висновки роботи дисертант отримав особисто, їм притаманна наукова новизна та практична значущість, обґрунтованість й достовірність.

Дисертація Кельмана Ростислава Михайловича на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів відповідає спеціальності 081 Право, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, іншим нормативним вимогам, а її автор – Кельман Ростислав Михайлович, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Опонент –

**професор кафедри права та публічного управління,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
доктор юридичних наук, професор**

Роман ЛУЦЬКИЙ

